

DE WIJK VAN HET SPANJAARDSKASTEEL IN 1846 (SINT-BAAFSABDIJ)

De heer André Buysse bezorgde ons onderstaande tekst.

Allicht is het u ook al overkomen dat je in een Gentse buurt komt, waar je in lange tijd niet meer geweest bent. Het is natuurlijk een feit dat, hoe ouder je bent, hoe meer het je overkomen zal, maar veranderingen merk je altijd. Oude, soms zeer mooie huizen zijn gesloopt en hebben plaats gemaakt voor appartementsgebouwen. Mooie lanen met bomenrijen zijn groenloze stadsautobanen geworden. Soms zijn ganse wijken eenvoudig verdwenen. Vaardekens, grachten gedempt. Fabrieken, waar vroeger honderden mensen werkten, bestaan niet meer. De stad neemt uitbreiding door bebouwing van velden en landerijen die aan de oude stadsgrenzen lagen. Lintbebouwing doet je ongemerkt overgaan van het eene dorp in het andere. Een stad of dorp moet mee met zijn tijd. Daardoor ontstaan grote veranderingen die, verantwoord of niet, op relatief korte tijd ganse wijken onherkenbaar veranderen. Dat gebeurde meermaals, zelfs zeer veel, in onze Gentse stede.

Onlangs kocht ik een samenbundeling van wekelijkse afleveringen uit 1895 en 1896. Afleveringen van het “Gentsch Museum” uitgegeven en of gedrukt bij een zekere A. Debrabandere, St.-Jansvest, 15, Gent. Leuke bijkomstigheid:

prijs 1,25 fr. per trimester of 10 centimen per aflevering.

Onder veel andere interessante artikels viel mij de bijdrage van een zekere W.R. op, in de aflevering van 26 januari 1896. Opsteller W.R. geeft ons een beschrijving van **“De Wijk van het Spanjaardskasteel”** (= St- Baafsabdij), hoe die er in het jaar **1846** uitzag. Die mijnheer *W. Rogghé* heeft die toestand zelf gekend en meegemaakt en 50 jaar later, in 1896, in een artikel beschreven. Ik vond dat een zeer mooi en interessant artikel, temeer dat het geschreven werd door een “ooggetuige” uit die tijd, zodat ik onze lezers wil laten meegenieten. Ik verkoos het artikel te laten (her)verschijnen in de stijl en in de grammatica van het jaar 1896 waarin het geschreven werd.

Neem het artikel mee, stel u op in de onmiddellijke omgeving van de huidige Van Eyckbrug en met een beetje fantasie zie je hoe het er aldaar uitzag in het jaar 1846, dus 165 jaar geleden.

A. Buysse - 2009

“Nu goede vijftigjaar geleden (lees nu 165 jaar geleden) vormde de wijk van het Spanjaardskasteel, thans eene volbouwde en volkrijke stad geworden, een soort van afgezonderd, bijna onbewoond schiereiland, waarvan wij eene topografische schets zullen maken.

Noemen wij eerst den westkant. Op heel de lengte der Visscherij, van aan de Pasbrug tot aan de Keizerpoort stonden maar een gering getal huizen; er waren eenige kleine papiermolens, daartusschen afgesloten hovekens en ook deelen onbenuttigde verwilderde grond, echte woekerplaatsen van distelkruid. De Neder-Schelde daar ter plaats leverde, vooral des zondags, een eigenaardig uitzicht op; langs hare oevers, door de werking des strooms grillig en woest uitgetand, kwamen in grooten getalle de hengelroevisschers op de bermen post vatten en vonden er ruim loon voor hun geduld. Het kriede in de Schelde van baars, karpel, zeelt (tinke), paling enz. en zoo helder en zuiver was toen het Scheldewater, dat men bijna tot op den bodem den visch kon zien zwemmen en dartelen. Welk verschil met tegenwoordig!

De Schelde, de eens kristalheldere, kruit thans niets anders meer dan eene zwarte, vette en gistende modder, die niet alleen den vischrijdheid heeft te niet gedaan, maar nog door hare vreeselijke walmen de lucht in Gent en in een groot deel van Vlaanderen verpest. In de Leie eveneens heeft de waterplaag hare verwoestingen aangericht. Ook daar is de visch verdwenen. En hij was er overvloedig. (* De watervervuiling is dus niet alleen van onze tijd!). Ik herinner mij dat des zomers dicht bij den waterspiegel myriaden grondelingen zich bewogen* (= kleine, ongev. 10 cm grote zoetwatervisjes) waarop*

de hengelaars kwamen jacht maken. Vooral tusschen middag en twee uur zag men op al de bruggen, zonder uitzondering, kleine burgers en werklieden, met de lange hengelroede gewapend, zich beijveren om een portie van die lekkere vischjes te vangen. Het uitzicht onzer bruggen en kaaien leverde daardoor waarlijk iets karakteristieks op.

Wij noemden den wijk van het Spanjaardskasteel een soort van afgezonderd schiereiland Het was wel zoo, want op de gansche uitgestrektheid der Visscherij waren er toen maar twee bruggen. De St.-Machariusbrug ten noorden en de later gesloopte wipbrug bij de Keizerpoort. Zoo stil en eenzaam was het daar, dat voornamelijk burgers er zich zomerlusthuizen bouwden. Het eerste dat zich daar verhief was de lieve villa in Italiaanschen trant van hoogeleeraar Verbeke (thans eigendom van den heer consul De Grootte), wiens prachtige tuin zich aanvankelijk uitstreckte tot tegen de tegenwoordige Kasteellaan. Wat lager af op zelfden linker oever, bouwde de heer doctoor Dumont zich een nederig lusthuisje (nu eigendom van de heer Picha), en van lieverlede schaarde het eene tuintje zich naast het andere. Het was een begin van leven dat zich daar vertoonde.

Ten noordkante, dicht bij de Dampoort, was er een meer bevolkt uitpunt, namelijk de Machariuswijk, die toen grootendeels achter hooge vestingsmuren lag verscholen. Het middendeel bestond uit het beroemde puin van de St.-Baafsabdij, waarvan het groot gebouw, nu eene museumzaal, tot kerk diende, als succursale van St.-Jacobsparochie.

Voor het abdijgebouw stond nog niet de kerk van tegenwoordig. Het pleintje had zoo iets van de marktplaats van een dorp. In het onderdeel van het nu nog bestaande gebouw, noordkant van het plein, was er eene kelderherberg waar ik, nog een vlasbaard, mijn eerste zondagpintjes ging orberen. Ik spreek hier enkel van die herberg bij de herinnering aan eene treurige gebeurtenis. De groote aantrekkelijkheid van dien kelder voor talrijke jongelingen, sproot voort uit de ongewone schoonheid van juffer All..., de dochter des huizes, een achttienjarige bloem uit het volk, en bijna even bekoorlijk was een vriendinnetje van haar, dat men zeker was elken zondag nanoen er aan te treffen.

Het waren geen lichte deernen, verre van daar, maar zij konden zoo lodderig kijken en zo lustig snappen! Oordeel over de verslagenheid harer bewonderaars: zekeren dag werden beider lijken, met een touw saamgebonden, uit het water opgehaald. Er werd verteld dat zij uit liefdeverdriet gezamenlijk een einde aan haar leven hadden gesteld.

*Rond die vlek zag men de overblijfselen van het berucht kasteel, in de XVI° eeuw, tot fnuiking van de macht der woelige Gentenaren, door Keizer Karel opgeworpen**

*(*De werken van het Spanjaardskasteel vingen aan den 24 April 1540; door 3 à 4000 arbeiders doorgezet waren zij af in begin 1554. de kosten bedroegen, voor dien tijd, de ontzachtelijke som van 411.344 livres, welk geld gedeeltelijk bijeen gebracht werd uit den verkoop der roerende en onroerende goederen van de 59 gilden en neringen van Gent, die de keizer had aangeslagen.*

In 1828 werd een deel der bolwerken van het kasteel afgebroken; de andere stadswaarts liggende verdwenen opvolgenlijk tusschen 1830 en 1834, en rond 1850 bleven enkel de gedeelten over, die wij willen bespreken.)

Waren het langs den kant der Visscherij en der Heirnisse enkel ordelooze heuvels en diepten, die van de bolwerken overbleven, langs de noordkant stond nog een belangrijk deel der vesting overeind namelijk een zeer hooge muur, in rooden baksteen, waarin schietgaten, om van in de ruime kazematten te worden benuttigd. De muur vormde een rechthoek, wiens punt rechtover den Dok stond, en waarvan de uiteinden langs den eenen kant tot aan de Machariusbrug en langs den anderen tot in de Heirnisse liepen.

Bij de omwenteling van 1830 was de vesting nog bewapend geweest; uit vrees dat Hollandsche kanonneerbooten den Dok zouden opvaren, hadden de patriotten er kanonnen doen plaatsen.

De walmuur oost verhief zich juist op de lijn, waar nu, van dicht bij den Dok tot aan de Veemarkt, de Kasteellaan loopt.

Boven op de noorder - kazematten stond een vierkantig, grof in arduinsteen opgetrokken gebouw, dat men het poermagazijn heette. Het had een spookachtig voorkomen, met zijne ruig zwarte gevels, zijn vervallen puntdak en zijne poort zonder deuren. De vestingmuren hadden ook door het werk van menschenhanden en tijd erg geleden. Bij de Machariusbrug was de walmuur schuinweg gesloopt en afgebrokkeld en langs die helling was het dat men op de hoogte der bastioenen geraakte.

Immers, rondop, en in het gevaarte leverde alles een aanblik van verwoesting, alsof een langdurige belegering dit werk van verdelging had aangericht. Binnenwaarts bemerkte men wijde bressen, langs welker grondhellingen men zich in de donkere diepten der kazematten kon laten neerglijden. Dat het van straatbengels, die altijd verzot zijn op halsbrekerijen, in het Spanjaardskasteel krioelde, is zeer natuurlijk, en wat men toch niet onnatuurlijk zal vinden, is dat ook vrijers en vrijsters hun oog hadden laten vallen op die plekjes, een echt oord voor dreamers, vooral op het avonduur, wanneer een diep melancholische poëzie er over alles heenzweefde. Maar 't kwam zoo verre dat de politie argwaan opvatte toen zij gewaar was geworden dat de meisjes evenmin dan de knapen er niet voor schrikten de afvaart te wagen om in het heldonkere dier spelonken te gaan spelemeien. De bressen werden versperd. Rond het kasteel liepen breede wallen, die gevuld werden door het water der

Leie. Opzettelijk daarvoor werd onder Keizer Karel de Visscherij gegraven, die in de Neder-Schelde afvloeit, terwijl de arm noordwaarts, om den hoek van het kasteel keerende uitkwam in de toen vrij breeden Rietgracht, wiens verschillende vertakkingen door de Heirnisse heen eveneens in de Neder-Schelde afliepen.

Van op de hoogte der vesting werd het oog getroffen door een verrukkelijk panorama. Langs den eenen kant ging de blik over de heele lengte van den Dok heen, terwijl men in de verte Meulestede en Oostakker zag liggen. Zuid - Oostwaarts nam het tafereel een nog meer boeiend, gansch landelijk karakter aan. Even over den vestingswal, wiens spiegel daar door het spichtig riet en de woekerende waterplanten aan een drabbig moeras geleek, spreidde zich het onmetelijk grastapijt der Heirnisse uit, tot aan de Schelde, alles effen en vlak; op al dit groen zag men enkel hier en daar een koewachtershokje, een schaduwpunt afteekende. Op die uitgestrekte weide zonden de boeren van Oostakker hunne koeien te grazen, en wanneer, bij zomerdag, honderden runderen daar rondzwierven en de zon de bonte tinten van hun glimmende vachten nog meer kleurenkracht en pracht bijzette, dan werd men ontroerd door de heerlijkheid van dit toneel, dat nog bijwon door de schilderachtigheid van den achtergrond: verbeeld u, over de groene Heirnisse heen, de stroom der Schelde, wiens loop het oog kon volgen, en als een vloeiende zilveren lijn den eindpaal van Gents grondgebied afteekende; op den overkant het onbelemmerd vergezicht op de gemeenten Ledeberg en Heusden, met hunne huizen en pachthoeven, om- en overkrant door het donkergroen der daar veelvuldig verspreid liggende lustkastelen, en boven dit alles de fier uitstekende torens en spitsen der dorpskerken, en gij zult eene gedachte hebban van het verrassend relief dat zulke achtergrond aan al het verhevene en lieflijke van het onmetelijk voorplan verleende.

Niets ontbrak bij dit bij uitstek Vlaamsch landzicht, zelfs niet de windmolens. Zulk een bevond zich op de gronden van het Spanjaardskasteel, en het lustig spel zijner wieken was ook iets dat tot elks gemoed van echt landelijk leven sprak.

De Heirnisse was dan ook een geliefkoosde studieplaats voor onze landschapschilders; den voornaamste arm van den Rietgracht kwam van aan het Spanjaardskasteel, liep dan gestadig kronkelend ten naaste bij door de lijn der tegenwoordige Eendrachtstraat en maakte daar t'halven een bocht om langs achter de later gebouwde huizen der Kasteel- en Lousbergslanen in de Schelde af te vloeien. Alom was die gracht begroeid met waterwilgen en struikgewas en uit zijn grillige bochten en krekten tooverden er van die heimelijke plekjes op, die onweerstaanbaar de hand naar het penseel doen grijpen. Talrijk zijn de tafereelen en schetsen van Gentsche schilders uit dien tijd, die

uit de aanlokkelijkheid van Heirnisse en Rietgracht werden geboren.

De tijd zou eindelijk aanbreken, waarop het puin van het Spanjaardskasteel - die sarrende getuige van Keizer Karel's liefde voor zijn geboortestad Gent - zou verdwijnen.

Even als eene ramp den stoot gaf tot het aanvangen der slooping van de citadel op St. Pieters, zoo zou ook eene volksramp de afbraak van het Spanjaardskasteel verhaasten.

In Vlaanderen heerschte groote nood. Twee oorzaken, de aardappelziekte en de invoering der mechanische linnenbewerking, hadden de plattelandsbevolking letterlijk geteisterd. De weerslag op de bevolking der steden bleef niet uit, en de Fransche omwenteling van 1848, die eene geweldige stoornis in handel en nijverheid veroorzaakte, had er den toestand nog verslecht. Men vond op meer plaatsen lijken van ongelukkigen, die den hongerdood waren gestorven.

Duizenden te Gent waren zonder werk en zonder brood. De openbare besturen zochten naar bezigheid voor de werkloozen. Het Gentsch gemeentebestuur besloot met dit doel tot de in elk geval dringende herbouwing van het bovendeele van het Belfort en vervolgens tot de afbraak van het Spanjaardskasteel. In 1849 werd de vesting plat gelegd. De genie deed de reusachtige metselwerken springen en honderden arbeiders vonden bezigheid aan het wegruimen van het puin.

De quaestie van eigendom der gronden van het kasteel gaf aanleiding tot betwisting tusschen Staat en Stad. Toen eindelijk deze laatste eene som van 200.000 frank eischte voor de kosten van afbraak, stond de staat bij wet van 30 juni, de gronden aan de Stad Gent af. Deze laatste kocht volgend jaar den schilderachtigen windmolen voor eene som van 17.000 frank.

Zo stonden de zaken in 1851.

Van lieverlede werden nu belangrijke werken ontworpen en uitgevoerd op deze uitgestrekte gronden. Den 1 april 1857 werd ingehuldigd de verbindingsspoorbaan van de groote statie* (*= Gent Zuid) met den Dok. Die baan liep door de Tweebruggenstraat, dan over twee ijzeren bruggen (over de Nedschelde en de Visscher) en de boomendreef der Kasteellaan duidt juist de richting aan, die de spoorlijn tot aan de haven volgde. Aan die omstandigheid is het te danken dat die boulevard de bevallige zwaaiing heeft behouden, die hem van onze nieuwe straten, alle op de eentonige negentiende eeuwse rechte lijn getrokken, zoo gunstig onderscheidt.

Maar weldra rezen er klachten op over de veelvuldige ongemakken aan den verbindingsspoorweg verbonden. De Staat leende daaraan gehoor, besloot tot het aanleggen van eenen ringspoorweg, extra muros, en in 1874 werd eene voor Gent uitzonderlijke voordeelige overeenkomst gesloten, waarbij de twee

ijzeren bruggen en den grond van den afgeschafte spoorweg aan de Stad werden afgestaan.

Door het inlijven dier twee bruggen bij den openbaren weg werd opeens het verkeer tusschen de Stad en den Spanjaardswijk vergemakkelijkt en verlevendigd. De toekomst van dit deel der Stad werd dadelijk ingezien en van lieverlede rezen de gebouwen uit den grond op de Visscherij, de Lousbergslaan, de Kasteellaan en de talrijke straten, waarmede thans de gronden van het Kasteel en de Heirnisse zoo goed als vol zijn bebouwd.

In dien wijk worden belangrijke instellingen gevonden, die er opvolgenlijk werden opgericht, namelijk het slachthuis, gebouwd in 1854 - '55; Lousbergsgasthuis, begin 1860 ; de gemeenteschool "Zonder Naam", de koopwarenstatie , de nieuwe Machariuskerk enz.

Alles saamgenomen, is er dus ten noord-oostkante van het oude Gent, in de laatste veertig jaar (* vergeet niet, dit artikel werd geschreven in januari 1896 !) eene gansche kleine stad uit den grond gerezen.*

*get. W.R
"Gentsch Museum" 26 januari 1896
aft. 22 - 1° jaar*

De initialen W.R. duiden Willem Rogghé aan. Wij vinden hem terug in het "Letterkundig Woordenboek" van K. Ter Laan - met medewerking voor België van L. Roelandt - 1952.

Willem Rogghé (1824 - 1896)

- was aanvankelijk boekdrukkersknecht te Gent, werd hoofdopsteller van de Gazette van Gent, boekhandelaar 1856-74, raadslid 1879-'85 , dichter.

- Gedenkbladen, met inleiding van Max Rooses, Gent, 1898.

- Julius Vuylsteke nam in 1879 zijn uitgeverszaak over.

De door hem geschreven artikels over Gent, zijn dan ook letterlijk verslagen van een ooggetuige.

A. Buysse